

[428] ЛЕОПОЛД РАНКЕ***
(ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ЊЕГОВОГ)

Деветог децембра ове године навршило се читаво столеће од рођења, не једног од највећих, већ, по тврђењу самих његових сународника највећег историка немачког, Тукидида немачког, praeseptor Germaniae, Леополда фон Ранкеа. Немачки народ, а нарочито немачка историографија, с пијететом се сећа рођендана овог великог инспиратора, који јој је дао тип и одредио правац, којим иде. Но готово и цео културни свет с истим га се пијететом сећа, јер је дух великог историка у прошлости већине европских народа расветлио многа тамна или слабо осветљена места.

И ми Срби дугујемо пијетета великоме писцу „Српске револуције”, те и сетити се стогодишњице његова рођења.

*

Живот једног научника, нарочито немачког, нема много разноликости. Он тече монотонно један исти ритам од почетка до свршетка каријере, без перипетије и скокова. Посвећен сав своме раду, немачки научник живи више својим унутрашњим животом, а за спољни ретко који да има много талента и воље.

И живот Л[еополда]. ф[он] Ранкеа је живот једног немачког научника, миран, и био би без оно мало промена сасвим монотон. Као и Зибел^{*} тако и Ранке води порекло од једне протестантске свештеничке

^{*} petar.pero.curcic@gmail.com; petar.curcic@ies.rs; <https://orcid.org/0000-0002-1392-4427>

^{*} Драгољуб М. Павловић, „Леополд фон Ранке”, *Дело* 8 (1895), 428–444.

^{**} Уређивачка напомена: Биографију Драгољуба М. Павловића видети у: Петар С. Ђурчић, „Историзам и рационализам. Приступно предавање из нове историје др Драгољуба Павловића ванредног професора Велике школе”, *Ахилејев штит* 1 (2024), 121–144. Текст је прилагођен савременом српском правопису. У фуснотама са ^{*} објашњене су биографије непознатих личности у тексту.

^{*} Хајнрих фон Зибел (Heinrich von Sybel, 1817–1895) био је немачки историчар, либерални политичар и директор Пруског архива. Каријеру је започео као ученик Ранкеов.

породице. Најстарији му предак, за кога се позитивно зна, Израел Ранке, беше од 1671–94 свештеник у Бориштету близу Ајелебена (у Тириншкој). Унук овог Израела, деда Ранкеов Јохан Хајнрих Израел, беше такође свештеник. [429]. Тек отац Ранкеов, Готлиб Израел Ранке, напушта свештенички позив и не студира теологију већ права. Свршивши права он постаде адвокат у Вие (Wiehe), где се и ожени ћерком једног ритера поседника 1795. г[одине] 21., а нашега 9. децембра роди му се најстарији син Леополд, будући велики историк. Ранке беше веома нежно дете, слаба телесна састава. Болести навалише на њега и све до 13. године страховало се да ће и остати у животу. Само необична пажња родитеља, добра нега, кретање у чистом ваздуху, гимнастика, јахање — Ранке беше као младић добар јахач — сачуваше му живот.

Његови родитељи беху веома побожни протестанти. И религиозно васпитање, које он доби од својих родитеља остало је онако интезивно кроз цели му живот. Дела његова најбољи су сведоци ових живих и неизгладимих утисака првога детињства. 1807. би одведен у оближњи манастир Дондорф, у школу где проведе две године. Напустивши Дондорф он се пресели у средњу школу у Шулпорте, где остаде 5 година. Ту је добио темељну спрему из класичних језика. Најрадије се задубљивао у читање Омира* и Софокла, а колико га је оно освојио класични дух сведочи његов метрички превод „Електре” и „Филоктета”. — Свршивши раније, но што је требало, средњу школу, он, пошто је навршио 18 година, оде на универзитет лајпцишки. Ту је провео 4 године, од 1814–1818. Најпре се бавио теологијом, а после напусти ову и одаде се филологији. Но и за време теолошких студија он не осећаше нимало воље за догматику а највише га интересоваше црквена историја. 1818. промовисан је за доктора филозофије. Имајући доста браће није могао без зараде да од породичних прихода живи и он се прими државне службе — би постављен за наставника у Франкфурту на Одри, где је пуних седам година (1818–1825) остао. Ово време, проведено у Франкфурту, од највећег је значаја за цео његов живот. Тек ту се у њему разбудила воља за историјом. Видели смо да се он на универзитету није бавио специјално историјом, већ теологијом и филологијом. Имајући да предаје на гимназији историју, он уместо помоћних уџбеника и књига, узео саме изворе да студира — Тукидида, Тацита итд. Ове студије указаше му на један за њега дотле мало познати историјски свет. Свом жудњом за сазнањем предаде се студији класичних и модерних историка, архива и [430] споменика, и извршењу планова и идеја, које се беху зачеле и сазреле у њему. 1824. изашло је прво дело Ранкеово „Историја романских и германских народа” од 1494–1514. И

* Павловић мисли на Хомера.

прво дело је имало успеха, оно је задовољило и Нибура*, Шлајермихда и Раумера*. Но важније беше, што и „надлежни” у министарству просвете беху задивљени овим делом. Већ је 24. (12.) децембра 1824. Ранке добио приватни одговор од министарског саветника, v. Kamptz-a, где му се нуди, у случају упражњених места, катедра историје. 1825. год[ине] већ би постављен за ванредног професора историје на берлинском универзитету. Сада се тек могао посветити сав својим студијама. Ово прво време доцентовања — па и доцније — није било особито пријатно. Ранке живљаše еримитским животом — без општења интимног с колегама и без велика познанства. Једина познанства беху му Varnhagen von Ense*, који му се тако рећи сам наметнуо, и у чијој се кући упознаде са познатом писатељком Bettina v. Arnim*, женом, чији је дух Ранке ценио. Но за то се пак могао више одати раду и резултат тога беше 1827. „Османлије и шпанска монархија у XVI и XVII веку”.

Да би сабрао што богатији материјал за своје студије, министарство му даде подуже одсуство и он крену за Праг, Беч и Италију, да проучи тамошње архиве. У јесен 1827. стиже у Беч, где је провео пуну годину дана. Ту се упознао с чувеним публицистом Генцом*, који је играо тако значајну ролу у новијој историји европској. Његове политичке идеје, иако их Ранке није без критике примао, нису остале без утицаја на великог историка. Поред Генца стекао је још неколико драгоцених познанстава: Метернихово, Копитареве и Вуково! Наш Вук му није био по имену непознат, а познавши се лично с њиме он га је очарао. Српске патње, српска јунаштва — једном речи нова историја српска по складном и лепом причању Вуковом освојише га свег и он се реши да пише „Српску револуцију”. Чак је и српски језик почео да учи. 1829. изађе „Српска револуција” (1879. изашло је треће издање „Срп[пске] револуције” под другим насловом „Србија и Турска у XIX веку”, где је ушла и новија историја наша). Ово дело из наше прошлости утврдило је научни глас Ранкеов у Немачкој. Гете сад тражише његово познанство а

* Бартолд Георг Нибур (Barthold Georg Niebuhr, 1776–1831) био је немачки историчар антике и професор римске историје Леополду Ранкеу.

* Фридрих фон Раумер (Friedrich Ludwig Georg von Raumer, 1781–1873) био је немачки правни историчар. Као политичар био је учесник на Франкфуртској скупштини 1848. године.

* Карл Август Фарнгахен фон Ензе (Karl August Varnhagen von Ense, 1785–1858) био је немачки биограф и војник.

* Бетина фон Арним (Bettina von Arnim, 1785–1859) била је немачка композиторка и књижевница.

* Фридрих фон Генц (Friedrich von Gentz, 1764–1832) био је аустријски дипломата и конзервативни мислилац.

Нибуур је „Српску револуцију” це[431]нио, als Historie, das vortrefflichste was wir in unserer Litteratur besitzen”¹

Из Беча је Ранке отишао у Венецију, а затим у Флоренцију. После овог подужег одсуства и обилне студије, Ранке се врати у отаџбину тек око Ускрса 1831. г[одине]. Први плод ових студија по страним архивима беше „Завера против Венеције у години 1618”.

По повратку у Берлин Ранкеу је било суђено да постане активни политичар, иако то парадоксално изгледаше. Пертес*, издавач „Српске револуције”, по политичким убеђењима конзервативац, гајаше мисао да покрене недељни лист, који би војевао противу, како се њему чињаше, разузданог тона демократске штампе. Пруска је била циљ свих жучних напада демократске штампе, те су и владини кругови делили мисао Пертесову о потреби једног таквог часописа. Чак и краљу не беше та мисао непозната и он је одобраваше. Ранкеу би понуђено и он се прими уређивања листа *Historisch-politische Zeitschrift*, који излазаше у месечним свескама. Ранке је у њему третирао дневна питања академским тоном. Најрадије се његово перо бављаше француским приликама, рестаурацијом, парламентаризмом итд. Ипак није ово време уређивања часописа било изгубљено за историјску науку. Покренут баш дневним политичким питањима он је публикувао неколико есеја трајне вредности. „*Staatsverwaltung des Kardinals Consalvi*” и „*Die grossen Mächte*”, „*Fragment historischer Ansichten*”, изашле су у истом часопису.

Уређивање часописа ништа му не сметаше да настави радове своје, које беше још у Италији отпочео. У год[инама] 1834–36. изађе дело, које му је прибавило европски глас „*Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat in 16. und 17. Jahrhundert*”. 1836. престаде часопис, и Ранке би исте године постављен за редовног професора историје на берлинском универзитету.

Историја рим[ских] папа била би непотпуна без историје реформације. Природно је да је одатле никла мисао о немачкој историји у 16. и 17. в[еку]. „*Deutsche Geschichte in Zeitalter der Reformation*” изашла је у 5 свезака од 1839–43. год[ине], 1841. год[ине] би Ранке постављен за пруског државног историографа. Гоњен [432] жељом да изнесе верну слику Француске револуције као једног важног историјског догађаја, који се може правдати, али се њиме не може одушевљавати, доби одсуство да простудира париску архиву. Миње*, тада државни архивар, био је веома предусретљив.

¹ Види писмо Нибурово у *Lebensnachrichten von B. G. Niebuhr III*, ст. 238.

* Фридрих Кристоф Партес (Friedrich Christoph Perthes, 1772–1843) био је хамбуршки публициста и власник истоимене издавачке куће.

* Жак-Пол Мињ (Jacques Paul Migne, 1800–1875) био је француски свештеник, публициста и архивар. Најпознатији је по својим великим пројектима издавања извора – *Patrologia Latina* и *Patrologia Graeca*.

Ту се и с Тјером* спријатељио. Материјала новог није нашао за историју револуције, али јесте за пруске односе. Свуда лепо примљен, као историк светског гласа, стекао је за оно кратко време бављења многе пријатеље и познанства, но најмилије му без сумње беше са Miss Klarissa Graves. И ако му већ 47 година беше, он затражи њену руку. У Лондону се венчао и с њом сретно живљаše све до 1871. год, када му је смрт оте.

Прве године овако стално настањеног домаћинског живота одредиле су му и правац рада. Он се реши да проучи берлински архив, и на основу овог материјала и оног који је собом из Париза понео, написа „Neun Bücher preußischer Geschichte”. Но и ако из париских архива није могао да прикупи новог материјала за Француску револуцију, ипак га је то навело на мисао да обради и један део новије француске историје. Пошто је још једном париску архиву походио и допунио покупљени материјал, предаде у штампу „Französische Geschichte vornehmlich in 16. и 17. Jahrhundert” — које изађе 1852–56. г[одине]. У то доба покушаваше краљ Макс[имилијан] баварски*, да склони Ранкеа да се стално настани у Минхену, — у чему не могаше успети. Само толико пак успе, да је Ранке радо проводио слободно време у близини краљевој. Из тог интимног пријатељства, а на захтев краљев постала су предавања „О епохама новије историје”, која је 1854. г[одине]. септембра и октобра месеца држао краљу. Предавања ова су резиме историјских погледа Ранкеових, филозофија његове историографије.

Као што је историја папа тражила као допуна историју реформације, тако је и историја француска и пруска тражила енглеску. После дугог рада, 1867. г[одине], када се спремао да прослави педесетогодишњицу докторског јубилеја, изишла је и последња свеска његовог највећег дела „Englische Geschichte vornehmlich in 16. и 17. Jahrhundert”. Француска историја одликује се лепом дикцијом и кориговањем погрешних историјских тврђења. У „Енглеској историји” уметничка страна дела [433] далеко је слабија, монотонија мори читаоца. Његов биограф Dove* правда свог учитеља, што је Ранке почео дело кад је навршио шездесету, а довршио га кад је претурио седамдесету годину. Универзалност историјског процеса, то је главна карактерна црта обеју историја. Револуција у Енглеској 1688. изазвана више спољним узроцима, а унутрашњи јој је карактер конзервативан. Ранке

* Луј Адолф Тјер (Louis-Adolphe Thiers, 1797–1877) био је француски политичар и историчар. Као политичар Тјер је обављао најважније дужности у Француској — председник Треће републике, премијер и министар у неколико мандата. У историографији се истакао пишући дела из националне и европске историје XVIII и XIX века.

* Максимилијан II Јозеф (Maximilian II. Joseph, 1811–1864) био је краљ Баварске од 1848. до 1864. године.

* Алфред Дове (Alfred Dove, 1844–1916) био је немачки историчар и публициста.

коригује умногоме либерализам Меколејева* излагања енглеске историје. Сувише је далеко ићи с тврђењем, да је Ранке хтео да узнесе „енглеском историјом” торизам, иако се не може порећи јак конзервативни тон целог излагања јер је у овом делу он дао највише маха својим субјективним политичким уверењима – У дубокој својој старости, Ранке је младићком енергијом радио на једном циновском предузећу које би потпунце и одговарало његовим снагама да није онолики број година проживео. Он израђиваше Општу историју. 1880. год[ине]. изађе прва свеска, а кад је 1885. г[одине], 9. децембра славио своју деведесетогодишњицу беше изашла већ и 6. свеска. Бојећи се да га смрт не спречи да види довршено ово дело, ен [sic!] удвоји рад око њега. Вид га беше још 1871. год. издао, од тада он не писаше више, већ диктираше. До пред саму смрт, диктираше он своју историју. Последњи диктати беху о Хајнриху II и „inter tormenta seripsi”, тим је речима довршио диктовање, да већ седму свеску није доживети могао. 13. маја 1886. год[ине]. у својој 91. год. он је издахнуо. „Историја света” иако јасно показује упадак духа Ранкеовог, нема оне свежине и пластичне снаге, она ипак достојно стаје у ред осталих му радова и сведок је превелике моралне енергије и моћи духа његова. Само се један Ранке могао латити посла да сам, а по изворима изрази Општу историју.

Нема важнијег феномена историјскога на коме се није Ранкеова пажња заустављала, није га проучавала и објашњавала. Ми смо навели само важнија дела, а још масу омањих студија и есеја изоставили смо. Но Ранке не само као човек од пера да је био продуктиван, већ и као иницијатор. 1858. г[одине] уз владалачку припомоћ краља Макс[имилијана] баварског, установљена је иницијативом Ранкеовом „Historische Commission bei der Akademie der Wissenschaften”, којој он беше председник и чланови најпризнатији млађи историци немачки. Рад је ове комисије [434] онако је исто монументалан и од истих заслуга, као и Pertz-a* *Monumenta Germaniae*. Сем чувених издања *Reichsackten*, Ранкеова је заслуга што је ова комисија стала публиковати: „*Jahrbücher der deutschen Geschichte*”, „*Die Geschichte der Wissenschaften in Deutschland*” и „*All. Deutsche Biographie*”.

Оволико грдна продуктивност и трајна вредност његових радова донели су му још за живота признање. 1865. као државном историографу дато му је наследно племство. *Labor ipse voluptas* – рад је уживање, ове речи

* Томас Бабингтон Маколи (Thomas Babington Macaulay, 1800–1859) био је британски политичар и историчар виговске оријентације. Као представник виговаца у свом научном и политичком раду бранио је идеју прогреса и остваривање слобода у Енглеској.

* Георг Хајнрих Перц (Georg Heinrich Pertz, 1795–1875) био је немачки историчар и библиотекар. Најпознатији је по томе што је од 1826. до 1874 био уредник *Monumenta Germaniae Historica*, великог издања германских средњовековних извора.

узео је као *inscriptum* за свој племићски грб – речи, које и одговарају садржини живота његова.

Ранке је оставио иза себе два сина, од којих је један свештеник, а други официр.²

*

Историја не припада само науци већ донекле и уметности. То доноси са собом природа самога објекта којим се бави. Била то политичка историја, која се интересује само малим бројем изабраних — историјским херојима, била то генетичка или културна, које траже строгу каузалност у културном и историјском процесу, ипак се све своди на психичке чињенице. Јер глад у светској историји не би могла бити узрок ма каквом покрету када се због ње болови не би осећали.³ И економска борба за поделу добара није ништа друго до борба за угодност, пријатно осећање, а против беде и нелагодности, непријатних осећања. Свакако је дакле личност, или у маси као друштвени атом, или појединце, као историјски херој, носилац историјског процеса, а који је као што рекосмо, у крајњој инстанци психички процес. Сав пак психички процес не бива изнад прага свести, те се и све не може подвести под логичке форме. Историја, као што Ранке вели, није дијалектички процес. Велики део психичког живота бива испод прага свести.

Историку дакле као и уметнику прискаче у помоћ творачка машта, удубљујући се у историјски материјал, он, донекле, и сам доживљава психички процес објекта, који је пред[435]мет његове студије. Истина да историку није као уметнику допуштена слобода проналаска, ни комбинације објеката ни његових односа, али он даје мртвome материјалу живота, ствара, не удаљујући се од истине, људе од костију и меса, преноси се у мисли његове, и осуђује или одобрава мотиве делања њихова. Творачка машта, интуиција, моћ дикције — врлине правог уметника требају донекле бити и одлике ваљана историка.

Ранке их је у пуној мери имао, можда и на штету научне стране историје. Тај уметнички инстинкт историка код Ранкеа је толико моћан да он строгу нужност историјског процеса жртвује личном моменту. У историографији Ранкеовој личност је *primum agens*. Овај значај личности он налази у неједнакости индивидуалних моћи, што он зове *Geheimnis der Persönlichkeit* или *Kern des Individuums*. Ово се не може укалупити у

² Биографију Ранкеа види: 27. Band „Allg. Deutsche Biographie“, чланак „Ranke, od Dove Leopold v. R., Leopold V. Rankes Leben“. U: *Werke von Eugen Guglia*. Leipzig 1893 и *Zur eigenen Lebensgeschichte von Leop. v. Ranke*, Leipzig 1890.

³ *Die Probleme der Geschichtsphilosophie von Georg Simmel*. Leipzig 1892. стр. 3.

дефиниције или апстракције, јер се „срж садржине”, „тајанственост личности” огледа у делању, у животу, у тежњама и патњама; нити га пак свачије око може опазити. У чистој непомућеној унутрашњости апстрахованој од сваке спољашњости, лежи оно праизворно, *ursprünglich*, оригинално, индивидуално једне личности. У „тајанствености личности” у целокупности и оној унутрашњој повезаности подвојених догађаја манифестује се у историји Божија сила, као свети јероглиф. Тај свети јероглиф хоће он да покуша да одгонетне да из феномена пронађе производ свега историјског живота, да схвати и разуме овај „напрасити, силеџијски, племенити, добри, укаљани и чисти створ, нас саме, у постању и развићу”. А све пак то из учешћа и љубави — двеју неминовних особина правог историка — према бићу људском, нашем, „које је тако свагдашње, обично и опет увек другаче, тако добро, а и тако зло, племенито а и зверско, питомо, образовано и сурово, које тежи вечитоме, а опет је везано за моменат, тако блажено, срећно, а и тако бедно, с малим задовољно, а и пуно жудње за свачим”. Ко има тих особина — учешћа и љубави — тај ће без других циљева пратити и проучавати развој историјског живота, из чисте радости, онако као што се радујемо цвећу и не мислећи у коју класу Линеову* или у који Оkenов* ред долази.⁴

[436] Но индивидуалност није атрибут само историјских хероја и појединца, и народи су индивидуе. И народи имају свој индивидуалитет, подобност или неспособност, даровитост за културу, и амбиција као и људи. Турци су увек остали варвари, никада се нису узвисили до потребе да дух слободно развију. Иако им се омање врлине не могу порећи, никада од светских лепота нису могли ишта друго да схвате до жене и новац, нити се икада у њих јавила потреба за сазнањем истина у појавама, већ су увек фантоми заблуде остали довољно јаки. Та одлучност да историјски процес објасни мистеријом индивидуалитета личности и народа, толико је моћна, да и онде и где, како изгледа, хоће узроке његове у социјалним установама да угледа, ипак на крају крајева каква субјективна сила из њих изађе. У друштвеном и војничком систему Османлија лежала је њихова снага. И ипак су ти системи само они, који су творевине познатих историјских личности, те их субјективне силе могу произвољно овако или онако изменити, а тиме и оне погодне за живот и снагу раднога друштва. А зарад првенства субјективних сила често се објективни узроци каквог догађаја морају *en passant* да наведу. Ранке је у неколико реди изнео праве узроке прве

* Карл фон Лине (Carl von Linné, 1707–1778) био је биолог из Шведске.

* Лоренц Окен (Lorenz Oken, 1779–1851) био је немачки природњак, ботаничар, биолог и орнитолог.

⁴ Речи Ранкеове у Vorwort–у Dove–а: X Weltgeschichte IX Theil.

револуције енглеске. Протестантизам уведен одозго, предао је у руке владоаца и сву религиозну власт — тиме је апсолутизам добио необично снаге. Но исти протестантизам, као идеја по себи, развио се доле у маси, критички дух и свест о слободи. Мисао о политичкој слободи (маса) и мисао о апсолутној власти (владаревој) морале су се сукобити и судар је био неминован. Но оно право уметничко цртање карактера Чарлса I, као и да у целом низу догађаја видимо само личности и личне мотиве, контрасте карактера, одводи нас од оне мисли, којом би требала да буде проткана цела историја.

Појам народности код Ранкеа има широк смисао. Час је језик главна одлика њена, а час се поклапа с државом, у смислу како данас његови сународници разликују природну одлику Volk, и историјско-културну Nation! Народност ниче из једнакости културних тежњи и особености културних тековина. [437]

Због овако значајне улоге индивидуалитета у историји, неминовни је атрибут његов — слобода делања, слобода воље али не и у смислу самовоље. Кад би индивидуално делање личности и народа — у историји било зависно од каквих општих принципа, онда би лични елемент у историји био илузоран. С тога је и слобода делања консеквенца онаквог схватања историје. Но неограничена слобода делања била би што и анархија, самовоља, зато је поред слободе за разумевање историјског процеса потребан још један принцип — нужност. Нужност има своје основе у ономе што је већ створено што већ постоји, што личност ступајући у историју затиче као готово. Није могуће све порушити што се затекло, и створити све ново, — таква моћ је божанска, а не и човечја. С оним што постоји личност мора рачунати као са фактом, који се не да потрти. „Кад семе падне у земљу, оно оживи”, вели Ранкеова пријатељица Bettina v[on]. Arnim, „када семе не би још пре тога носило у себи живота, то се он у њему не би ни могао разбудити: живот је то што у живот прелази”.⁵ Овом се фигуром односи слободе индивидуалног делања историјске нужности лепо илуструју. Живот у семену, то је оно што би Ранке назвао Geheimnis des Individuums, извор индивидуалитета, али да се он развије треба земљишта — друштва са свима реалијама његовим. Без семена нема живота, биљке, а без земљишта не би се могао разбудити, развити. Из противности личне слободе и нужности историјске, из нових тежњи и реалних прилика ничу нови идеали, нове епохе. Та испреплетаност индивидуалног и општег, узајамност утицаја њихових, контраст слободе и нужности, чини драж Ранкеовог схватања историје и даје му донекле принципијални карактер, те није само културс хероја.

⁵ Gaglia, S. 60.

Из контраста између слободе делања и отпора реалних прилика, развија се *морална енергија*, коју од историјских агенаса, Ранке највише цени. Све што има правог живота, ниче из тог слободног елемента у историји, из моралне енергије. Тиме је уједно нађена и норма, Wertmesser, за оцену вредности историјских агенаса — личности, народа и установа. Истина да се Ранке поред савесне објективности ретко јавља као судија, али се ипак на много места ова норма истиче. Њего[438]ви следбеници куражније су повукли консеквенцу из слободе индивидуалног делања. Где је слободе делања, у смислу, који познасмо, ту је места и за моралну одговорност. Уколико је свест о потреби жртвовања личних интереса целини јача, у толико је и морална па дакле и историјска вредност тих личности, народа итд. већа. Морално мерило једино је мерило за оцену вредности у историји.

Историографија Ранкеова је на чисто шта је у *primum agens* историјски. Но где је поље његова делања? По Ранкеу и његовим следбеницима то је држава. Историјски живот почиње с државним, где нема државе нема ни историје. Без државног живота нема ни историјске свести, и народи који нису имали државне прошлости, немају ни историје. Држава је, како Трајчке* вели, *Gesamtpersönlichkeit*, она је жижа у коју се сустичу резултати свих страна културног живота, ни филозофија историје, ни културна историја немају места већ као главе политичке историје или помоћне дисциплине. Има само једна историја, то је – политичка. Дужност је историка да објасни пратећи у времену развитак државног – политичког – живота. Оваква историографија одговара постулатима Фримановом* и Дројзеновом* да је: „историја оно што је јуче била политика, а данашња политика биће сутра историја”. Тај *par excellence* политички карактер, има данашња историографија немачка, којој је Ранке творац.

Иако Ранке у историјском процесу даје онолико мах оном мистичном извору одакле потиче индивидуалитет историјских личности и народа и манифестацији Божије силе у повезаности догађаја, ипак, а како би се то могло очекивати, не види он у историји икакав шаблонски развитак, било то по путевима Божијег промисла било ма које једне идеје. Сам историјски инстикат не допушта му такво рационалистичко схватање иако

* Хајнрих фон Трајчке (Heinrich von Treitschke, 1834–1896) био је немачки историчар и политичар. После 1873. године Трајчке је наследио Ранкеову катедру на Универзитету у Берлину. Најзначајније дело му је било *Немачка историја у XIX веку* у 5 томова. У политичком смислу, Трајчке је био либерал, националиста и антисемита.

* Евхард Огастус Фриман (Edward Augustus Freeman, 1823–1892) био је британски историчар, либерални политичар и регијус професор на Универзитету Оксфорд.

* Јохан Густав Дројзен (Johann Gustav Droysen, 1808–1884) био је немачки историчар и политичар. Најпознатији је по својим радовима из античке историје, а афирмисао се и као теоретичар историје.

сам Ранке признаје утицај Нибура и Фихтеа на њега, ипак се из свих дела његових врло мало идеја Фихтеових може пробрати. Он студираше радо само популарна дела Фихтеова. У њима је пак могао пронаћи само патриотске мисли немачког филозофа, који устајаше у одбрану индивидуалних права народности од прождрљивих планова једне универзалне монархије Бопапартине. [439]

У историји човечанства нити има плана по коме оно греди, ни циља коме оно греди. Схватање да у историји човечанства има циља и плана, може бити двојако: или има једна општа воља, која води човечанство одређеном циљу или се у самом човечанству опажа овакав карактеристикон његове духовне природе. Или би човечанство било као марионетка једне опште воље, и тада не би могло ни бити речи о каквој слободи већ о фатализму, или би, ако је тај духовни агенс, који води циљу, у духу самога човечанства, били људи богови. Где би се тај план и циљ могли огледати ако не у самом прогресу. Ранке признаје да има историјских духовних сила човечанства и да се опажа поступни напредак из примитивног стања ка све вишој култури. Али да ли сви народи иду путем напретка? Пут прогреса замишља Ранке као и Лоце^{*6} да је не обим једне велике реке већ узана струја матице, која кривуда средином њеном. Па и онај део човечанства, у коме се опажа покрет унапред, не сведочи да је прогрес сталан. Ено вам Азије. Прва епоха била је и најкултурнија, друга и трећа већ су пут уназад, тако да кад су Монголи напали, култура већ беше на измаку. Нити пак има смисла хипотеза, о географском ширењу културе – као што Петар Велики тврђаше, да је Западу дошла култура од Истока и да се она опет враћа Истоку. Нема ни континуитета у целокупном прогресу. Европска уметност стајала је у XV и у првој половини XVI [века] на врхунцу развића, у XVII и све до друге четврти друге половине XVIII века показују највећи упадак. Исто је то и са поезијом. Ако се призна континуитет прогреса да се живот човечанства у свакој даљој епоси све више потенцира, да је у једном периоду нижи у другој виши, онда поједине генерације губе свој историјски значај. Свака генерација, која настаје, имала би више вредности од прошле, која само у толико вреди, уколико она у себи носи клице живота оних што иду за њоме. И последња генерација била би једина вредна, а остале утолико, колико су јој помогле да ступе у живот. Промисао није неправичан, никада није, вели Ранке, једна доктрина ни ма која историјска сила апсолутно овлада у Европи, увек је поред ње било места и за друге. У свакој епоси влада по једна одређена [440]

* Рудолф Херман Лоце (Rudolf Hermann Lotze, 1817–1881) био је немачки филозоф идеалиста.

⁶ Lotze, Mikrokosmos III. Bd. S. 24.

тенденција. Напредак је пак то да се покрет духа човечанства у свакој периоди манифестује час у једној час у другој тенденцији.

Свака дакле епоха има свој специјални значај и свака има своје особите тенденције и идеале. Историја треба да проучава ове посебне тенденције епоха, а и ону унутрашњу нужност, како једна другој следују. Не може се порећи једна врста прогреса, али његов пут, Ранке вели, није права линија, већ личи на ток реке, која сама себи крчи пут. Тај прогрес који се манифестује у историји јесте прогрес у области материјалних интереса. Баш и кад наступе радикални преврати ипак ту не може бити назатка. У моралном пак погледу не може се констатовати прогрес. Моралне идеје шире се екстензивно, тако се на пр[имер] може тврдити да сада већа маса људи разуме и ужива у уметности и литератури, али је смешно тврдити да може бити већег епског песника од Хомера или већег трагичара од Софокла.⁷

Нема народа, који би сасвим изолован стајао у историји. Историја није агрегат појединих усамљених догађаја без унутрашњих веза. Заслуга је Ранкеова, што је први онако енергично нагласио универзалну узајамност историјског живота и онако рељефно у свима својим делима изводио. Ма колико да га је спонтанитет нашега народног покрета, по причама Вуковим занео, ипак му се нису могли измаћи додир и односи с другим народима и отуда узајамни утицај. И најскривеније народности културног света не могу се оградити од додира и веза с другима. Нема, вели Ранке, националне историје у којој не би универзална играла замашну улогу. Догађаји који нам се чине да су потекли из локалних узрока и да имају само локалан значај, крију често у себи универзални карактер. Како је лепо изнесен овај узајамни утицај универзалних и локалних прилика у француској и енглеској историји. Спољна политика Џејмса I и Чарлса I постаје разумљива познавањем унутрашњих, а унутрашња познавањем спољних прилика. Титрање Џејмса с парламентом кочило му је сваку акцију споља, њему су биле везане руке, без помоћи, без средстава да прискочи у помоћ [441] своме зету Фридриху Фалачком*, што су и енглески интереси категорички тражили. А кад је на то озбиљно помишљао, он је морао онда попуштати парламенту и бивати некосенквентним. Или опет онај други преназначни факат, да религија престаје бити искључиви мотив у политици и уступа места светским интересима — из испреплетаних интереса спољних и унутрашњих Француске, Шпаније и Немачке. Из суревњивости Енглеске и Француске против Шпаније подигле се и ослободиле Холандија и

⁷ Weltgeschichte IX Theil, Ueber die Epochen der neueren Geschichte. Erster Vortrag 5. 6.

* Фридрих V (Friedrich V. (Pfalz), 1596–1632) био је кнез-изборник Палатината (Фалачке/Пфалца) од 1610. до 1623. и краљ Чешке од 1619. до 1620. Био је протестантске конфесије.

Португалија. Биготска Шпанија помагаше хугеноте против француског католичког двора, а француски државници, који у својој земљи угушиваху протестантизам, пружаху руку немачким протестантима, да би лакше сломили династију Хабзбурга. И оваких дивних проматрања универзалности локалних догађаја пуна су дела Ранкеова.

„Wie es eigentlich gewesen ist”, да покаже „како је заиста било”, — тим је речима изашао Ранке још 1824. првим својим делом у јавност. И он је остао своме принципу веран. Ранке је по тврђењу земљака његових, с много истине, не један од најобјективнијих већ најобјективнији модерни историк. Иако је добар хришћанин, побожан протестант, ипак су ретко када његова религиозна субјективна уверења узела маха на штету историјске објективности. И религија је један моћан историјски агенс. Прве културне заједнице засниване су на њој, али то је његово објективно схватање историје. Исто тако био је господар и својих политичких конзервативних принципа, религиозна и политичка уверења моћнија су но ма која друга категорија уверења, и ипак их је могао жртвовати објективности.

Објективности се Ранкеовој мора дивити. Ретка је то прилика која је толико моћна да измени Ранкеов субјективан суд. Лују XIV који по субјективније писаним историјама изгледа само као незасити грамзивац, против кога су сва формална и материјална права, признаје формално право у постављању рениона и одлукама ових, на основу којих је он приграбио Штрасбург и др[уга] места. И први рат Лујев, холандски, имао је формалних оправдања, јер је деволуционо право наслеђа (да и женска деца из првог брака имају и прече право но деца, било мушка или женска из другог) јер Шпапија није одговорила својим обавезама. Нити је пак у Шпанији само „лукава” фран[442]цуска дипломатија однела победу над аустријском и Карлос под тим утицајем означио унука Лујевог за наследника — већ је то заиста била и воља шпанског народа. Као конзервативац он излаже и сувише објективно историју конфликта Чарлса I (енглеског) и парламента, да смо, хтели не хтели, вољни да признамо демократама да не носе кривицу за онакав свршетак сукоба, а да с пуно права окривимо ону претерану самосвест Чарлса I, оно високо његово уверење о божанској улози краља и апсолутној његовој власти Хенријету Бурбон и камарилу. А типичан пример Ранкеове објективности је његова „Историја папства”. Haiber* је преведе на француски, истина фалсификујући нека места у корист ултрамонтанаца, а Alex. Chéron*, вођ њихов, написа предговор преводу. Ранке није први, али он је најобјективније и најенергичније, као противник протестанат, одбранио

* Жан-Батист Абер (Jean-Baptiste Haiber) био је француски издавач.

* Павловић мисли на Александра де Сент-Шерона (Alexandre Guyard de Saint-Chéron, 1807–1892), француског адвоката и новинара и присталицу политичког легитимизма.

историјску истину, да папство није било Lügenanstalt — завод за лагање, већ да је било јаким и светлим карактера, и да је већина њих с уверењем, с дубоким убеђењем, да све што чине, чине у интересу општих интереса. Тек је карактеристично да „Историју папства”, коју пише један протестанат, преводи ултрамонтанци! Објективност која прелази у хладноћу причања развоја протестантизма чак је разгневила његове земљаке протестанте. Трајчке га кори: „да би свет морао пропасти, кад би сви овако мислили као овај духовити посматралац (Ранке)”.

Ранке пушта да документи говоре уместо њега, пошто је дубоко критички одвојио истинито од лажнога. И пре Ранкеа је историјска критика чинила своје али нико није с оном збиљом тражио истину као он. Не само критика већ озбиљност критике ново је у историографији од појаве Ранкеа. Па ипак ова велика врлина, објективност није без замерака. Без иоле тоpline субјективног суда она није потпуно слободна од индиферентизма — одобравања ћутке свега што је било. Документа не чине целину, већ делове, често без унутарње везе. Њих ипак мора историк да повеже по унутрашњој садржини и по односима према догађају о коме су сведоци, дакле да унесе свог субјективног елемента у њих. Експликација и употреба докумената разнолика је према субјективној природи историка. Из истог материјала разнолике природе историка неће моћи истоветне слике личности и до [443] догађаја створити, нити исте односе уочити. Из тежње да будемо објективни, често упадамо у грешку да превиђамо слабе стране, да видимо само добре, да праштамо. Гервинус* је у корио Ранкеа да он припада оној категорији људи којима је у историји и моралу метод „да хоће да [се] оперу, али да се не оквасе”. А и кад је славио деведесетогодишњицу рођења свог, чуле су се о Ранкеу ироничке похвале „да он има редак таленат, да у свакоме пронађе оно што је у њему најбоље”.⁸

*

Да резимирамо карактеристику Ранкеове историографије.

Лични моменат, који је претежнији од других; *индивидуалитет народности*, слобода воље, која није што и самовоља и не искључује *неужност историјску*: да се затекнуто стање не може збрисати као да га није ни било, већ је оно једна од главних чињеница у историјском процесу; *морална енергија* која ниче из сукоба нових тежња и традиција, које су већ ту, па

* Георг Готфрид Гервинус (Georg Gottfried Gervinus, 1805–1871) био је немачки књижевни и политички историчар. Најпознатији је по волуминозним историјама немачке поезије, као и општим историјама XIX века.

⁸ Guglia стр. 322.

отуда и *етичка одговорност*; потчињење интереса појединаца интересима целине, па дакле морално мерило једина норма за оцену вредности [sic!] у историји; значај државе; — то су елементи историографије Ранкеове и оне којој је он дао тип. Антипатија према рационализму, који не води рачуна о сукцесивности развића; веровање да има континуитета само у прогресу материјалних интереса; објективност и универзалност схватања историјског процеса — то су јој пак карактерне одлике.

Оваква историографија има *par excellence* карактер политички. Политичке моћи, чињенице, претежније су од свих других које су само секундарног значаја: огроман утицај материјалних прилика на историјски живот, улога масе друштвене и значај институција. О строгој научности не води рачуна много, јер би је она одвела у фанатизам. С тога много што шта остаје необјашњиво — и неодређене апстракције замењују често праве узроке. Неће да зна да култура ниче из заједнице материјалних прилика и идеалних тежњи; и уопште питање о материји и духу у историји она решава једнострано у корист индивидуалистичког духа.

Политичка историја задобија својом уметничком страном, а генетичка логиком нужности, законости. И једна и друга, иако су свака за себе једностране имају својих чари. Уметнич[444]ка страна историје, има далеко већега маха у политичкој но у генетичкој. И Ранке стоји уметничком страном своје историографије на висини свих захтева. Економија у речима, да нема ни једне сувишне, не смета духовитој дикцији, цртање карактера је уметничко, а психолошка анализа дубока.

Мане и врлине Ранкеове историографије су, које има и политичка историја. У овој врсти историје – политичке – нема сумње, он је један од највећих светских историка. Универзално интересовање за историјски живот – јер нема скоро области у историји, где није по какво питање расветлио – и необична продуктивност врлине су, које ретко који да је од новијих историка имао у тој мери као Ранке. Модерни немачки историци су већином ђаци Ранкеови или под утицајем генија његовога.

др Драг[ољуб] М. П[авловић]

Примљено/Received: 30. 8. 2025.

Прихваћено/Accepted: 2. 9. 2025.